

Araştırma Makalesi • Research Article

Karamanlılar ve Karamanlı Kültürüne Genel Bir Bakış

An Overview of Karamanli and Karamanli Culture

Zafer GEDİKLİ^{a, *}

^a İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul/Türkiye, ORCID: 0009-0009-6220-8628

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 21.07.2023

Kabul tarihi: 12.09.2023

Anahtar Kelimeler: Karamanlılar, Karamanlıca, Karamanlı Kültürü, Türk-Yunan İlişkileri, Karamanlı Tarihi, Kimlik, Kültür

ÖZET

Bu çalışmada Karamanlılar olarak bilinen, 1923 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan mübadele protokolüne dayanarak Yunanistan'a gönderilen ve orada zaman içinde asimile oldukları için yok olan Karamanlıların yaşayış tarzları ve kültürleri hakkında kısa bir inceleme yapılacaktır. Çalışmanın amacı, günümüzde unutulmaya yüz tutmuş olan Karamanlı kavramını hatırlatarak Türk tarih ve kültürünün ilginç bir bölümünü meydana getiren Karamanlılar hakkında farkındalık oluşmasına yardımcı olmaktır.

Türk araştırmacıların Yunancayı bilmemesi ve Karamanlıca'yı tanımaması bu kültür mirasına zamanında sahip çıkamamanın bir nedenidir. Türkiye'deki üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinin müfredatlarında Karamanlıca'ya yer verilmemiş, hatta Tarih bölümlerinde dahi Anadolu'nun bu eski topluluğundan bahsedilmemiş olması Karamanlıların ve Karamanlı kültürünün unutulmasının temel sebeplerinden sayılabilir. 1923 Mübadelesini müteakip yazılı eserlerin büyük kısmı kaybolmuş, Karamanlılara ait taşınmaz kültür varlıkları (okul ve ev kitabeleri, hamam, çeşme, kilise, mezar taşları) yitip gitmiştir.

Karamanlılar üzerine yapılan araştırma ve çalışmaların çoğu da Karamanlıca eserlerin dil, konu ve yazım özellikleri, Karamanlıların tarihçeleri, yaşadıkları coğrafi bölgeler ve daha çok mübadele sonrasında karşılaştıkları sosyal ve ekonomik sorunlar hakkındadır. Bu Türk toplumunun kültür ve hayat tarzlarına ilişkin çok az araştırma yapılmıştır.

Bu yazı, Karamanlılık kavramının Türk Kültür tarihi açısından önemini vurgulayarak araştırmacıların konuya ilgilerini arttırmayı amaçlamaktadır.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 21.07.2023

Accepted: 12.09.2023

Keywords: Karamans, Karamanids, Karamanli Culture, Turkish – Greek Relations, Karamanli History, Identity, Karamanlides, Culture

ABSTRACT

In this study, a brief introduction will be given about the lifestyle and culture of the Karamanlis, known as Karamanlides, who were sent to Greece based on the exchange protocol signed between Turkey and Greece in 1923 and disappeared there because they were assimilated over time. The aim of the study is to help raise awareness about the Karamanlides, who constitute an interesting part of Turkish history and culture, by reminding the concept of Karamanlides, which is about to be forgotten today.

* Sorumlu Yazar / Corresponding Author

e-posta: zafergedikli@gmail.com

Atif: Gedikli Z. (2023). Karamanlılar ve Karamanlı Kültürüne Genel Bir Bakış, *Journal of Economics and Political Sciences*, 2023, 3(1), 52-63.

The fact that Turkish researchers do not know Greek language and do not recognize Karamanlidika is one of the reasons for not protecting this cultural heritage in time. In addition, the fact that Karamanlidika is not included in the curricula of Turkish Language and Literature departments or even in History departments of universities in Turkey can be counted among the main reasons for the forgetting of the Karamanlides and Karamanli culture. Following the 1923 Exchange, most of the written works were lost and the immovable cultural assets of the Karamanlides (school and house inscriptions, baths, fountains, churches, tombstones) were lost.

Most of the researches and studies on the Karamanlides are about the language, subject and spelling characteristics of Karamanlides works, the history of the Karamanlides, the geographical regions where they lived and the social and economic problems they faced after the exchange. Very little research has been done on the culture and lifestyles of this Turkish community.

This article aims to increase the interest of researchers in the subject by emphasizing the importance of the Karamanli concept in terms of Turkish cultural history.

1. Giriş

Bilindiği gibi ulus kavramını oluşturan en güçlü unsurlardan birisi dildir. Dil, kendisini kullanan topluma ait kültürün sürekliliğini sağlayan en önemli ögedir. Farklı dilleri konuşan ama aynı dine mensup toplumların hayatları, duyguları, heyecanları ve davranışları birbirlerinden farklıdır.

Bu çalışmada Karamanlılar olarak bilinen, 1923 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan mübadele protokolüne dayanarak Yunanistan'a gönderilen ve orada zaman içinde asimile oldukları için yok olan Karamanlılar hakkında kısa bir bilgilendirmeyi müteakip yaşayış tarzları ve kültürleri hakkında kısa bir inceleme yapılacaktır.

Karamanlılar üzerine yapılan araştırma ve çalışmaların çoğu Karamanlıca eserlerin dil, konu ve yazım özellikleri, Karamanlıların tarihçeleri, yaşadıkları coğrafi bölgeler ve daha çok mübadele sonrasında karşılaştıkları sosyal ve ekonomik sorunlar hakkındadır. Bu yazının amacı ise ana hatlarıyla konuyu çok boyutlu incelemeye çalışarak farkındalık oluşmasını sağlamaktır. Dolayısıyla doğru incelendiğinde ciltler tutabilecek hacimdeki konular, kelime ve yer sınırlamaları sebebiyle birkaç paragrafa sığdırılmaya çalışılacaktır.

2. Karamanlık

2.1. Karamanlı Kimliği

Kapadokya ve Karaman başta olmak üzere Tokat, Karadeniz Ereğli, Bursa, İstanbul, Kütahya, Antalya, Burdur'a kadar uzanan Orta, Kuzey ve Batı Anadolu'nun değişik yöreleri ile Kırım, Suriye ve Doğu Balkanların bazı kesimlerinde dağınık şekilde yaşamış olan Ortodoks Hristiyanların bir kısmı Türkçe konuşmakta, konuştukları dile de Karamanlı Türkçesi denilmekte idi.² Bu eski topluluğa buldukları yöreye göre 'Karamanlılar', 'Karamanlı Ortodokslar', 'Karamanlı Rum', 'Zımmiyan-ı Karaman', 'Anadolu Hristiyanları', 'Anadolu'nun Hristiyan Ortodoksları', 'Anadolu Rumları' ve 'Türkopoller' gibi farklı isimler verilmişti. Böyle bir isimlendirme ile Karamanlılar hem diğer Ortodokslardan (Rum, Ermeni, Sırp, Arnavut, Bulgar) hem de Türklerden ayrı bir cemaat olarak düşünülebiliyorlardı. Kısaca Karamanlıların, Hristiyan olmaları ile Müslümanlardan, Ortodoks olmaları Katolik ve Protestanlardan, Yunanca bilmemeleri ile Yunanlılardan ayrıldıkları söylenebilir (Balta, 2012: 136). Cami Baykurt Karamanlılardan,

"...dokuz asırdan fazla bir zamandır... baştan başa bir Türk ülkesi olan Anadolu'nun içinde ve Türk kümesinin arasında yaşıyordu. İstanbulluların Karamanlı Rum diye

² 2021 yılında Ankara'nın Keçiören ilçesinde yapılan bir hafriyat çalışmasında 1811 yılında yazıldığı tahmin edilen Karamanlıca bir okul kitabesi bulunmuş olması Karamanlı topluluğun Ankara'da da yaşamış olduğuna bir delildir (Alagöz, 2022).

diğerlerinden ayırt ettikleri bu Hristiyan taifenin diğer Rumlar nazarında da bir hususiyetleri vardır. Karamanlı Rum Yunan dilini hiç bilmez; gayet saf -hatta Müslüman Türklerden daha temiz- bir Türkçe ile konuşur; kendilerine mahsus kiliselerinde Türkçe ibadet ederler, kendilerine mensup papazları ile Türkçe ayin yaparlar” diye bahseder (Baykurt, 1932: 5-6).

Ayşe Özil, Bursa'nın Türkçe konuşulan iki Rum mahallesinin Yunanca konuşan öteki mahallelerle anlaşmasının zor olduğunu, hatta Bursalı Rumların şehrin kuzeydoğu taraflarında ne Rumca ne Türkçe bilip Ermenice Hristiyanlarla anlaşmasının güç olduğuna değinir ve İznik metropolitinin Mihaliç kasabasındaki 500 Rum sakinin tamamının anadilinin Türkçe olduğunu söyleyerek Osmanlı Devleti'nde toplumsal ve siyasi çeşitliliğin yanı sıra dil ve kültür farklarının belirgin olduğunu ifade eder (Özil, 2016: 37).

Büyük çoğunluğu Anadolu'da yaşamış olan Karamanlıların en ayırt edici özellikleri Türkçe konuşmalarıdır. Çok genel bir tanımlama ile, Karamanlıların, 1924'e kadar Anadolu'nun farklı bölgelerinde yaşamış olan Hristiyan Türkler olduğu söylenebilir. 1923 yılında Türkiye ile Yunanistan ile arasında imzalanan nüfus mübadelesine istinaden (Şermet, 2017) Yunanca bilmemelerine rağmen Hristiyan oldukları için Yunanistan'a gönderilen Karamanlılar, bugün tamamıyla Yunan halkıyla asimile olmuşlardır.

Karamanlı sözü ilk kez 1553-1555 yılları arasında İstanbul ve Anadolu'yu dolaşan Bohemyalı gezgin Hans Derschwamm³ tarafından kullanılmıştır. Derschwamm, İstanbul'da Yedikule civarında oturan Türkçe konuşan Hristiyan bir topluluk gördüğünü ve bu insanların kendilerini *Caramanos* olarak adlandırdıklarını ve Karaman'dan geldiklerini söylemektedir (Eyice, 1962: 369). Ayrıca 2000'li yıllarda Yunanistan'da hâlâ yaşamakta olan bazı Karamanlılarla yapılan

sözlü mülakatlarda bu insanların kendilerini Karamanlı diye tanımladıkları bilinmektedir. Youtube gibi sosyal medya kaynaklarında bu mülakatları dinlemek mümkündür. Bu röportajların birinde Hacı Ana Kadıno (Hacı Ana Kadın) kendisini Karamanlı olarak tanımlamakta, mübadeleden sonra geldiği Yunanistan'da kendilerine “eşek Karamanlı” gibi adlar verildiğini söylemektedir (Karamanlıca Arşiv Çalışmaları, 2019).

Karamanlı sözünün Anadolu Ortodoksları aşağılamak, onların alt tabaka ve taşralı olmalarından mütevellit eğitimsiz, kaba halk toplulukları olduğunu vurgulamak için kullanılmış olduğunu söyleyen Foti ve Stefo Benlisoy, Anadolu Ortodoksların Karamanlı terimini tepkiye karşıladıklarını, hatta reddettiklerini ifade etmektedir (Benlisoy & Benlisoy, 2010: 22). Benlisoy, Karamanlıların Yunan dilini öğrenmeleri için Elias Emmanoulides tarafından hazırlanan ve 1885 yılında basılan “Usul-i Cedid” metodunda,

“Bakınız ki Ellinika [Yunanca] lisanını bilmediğimiz bize bir kusur ve kabihat gibi ad olunduğundan, Der Âliye'nin her köşesinde Karamanlı lafzı istihza bahsi bir moda gibi oldu ve her Rumca bilmeyen zat işbu hakaratlı modayı tahammüle mecburdur. Haşa!!!

Bize nahak atf olunan Karamanlılar elkabını kabul itmeyiz... Anatol ehalisi istihzaya seza değildir... Anatol ehalisi gayet zeki ve tabien dirayetli iken eğer yalnız Rumca lisanından mahrum olduğumuz için, herkes indinde medhur oluyor isek, bu mahrumiyet, kesbi mümkünsüz bir kusur değildir.” (Benlisoy & Benlisoy, 2010: 19) denilerek Karamanlı tabirinin aşağılama amaçlı kullanılmış olduğunu ve başka eserlerde de benzeri ifadelerin bulunduğunu söylemektedir. O dönemin özelliği açısından başkent İstanbul ve geri kalan her yerin taşra kabul edildiği hatırlanmalıdır. İstanbullu olmak (şehirli olmak) ile taşralı olmak arasında toplumsal bir statü farkı vardı. Ayrıca aynı

³ Hans Derschwamm'ın kökeni konusunda kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Karabela Şermet Derschwamm'ın Bohemya'nın Brux kasabasında 1494 yılında iyi ve varlıklı bir ailede doğan, Viyana Üniversitesi Felsefe Bölümünden mezun olmuş bir seyyah olduğunu belirtir (Şermet, 2017). Derschwamm 1553 yılında Avusturya İmparatoru I. Ferdinand'ın Osmanlı Devleti'ne gönderdiği elçilik heyetinde yer almış, kendi imkanlarıyla Amasya'ya kadar gezmiş ve bir seyahatname yazmış; 1568 yılında ölmüştür. Seyahatnamesi 1913-1914 yıllarında yayınlanabilmiştir.

dönemde milliyetçilik bilincinin artması ile Yunanca bilenlerin bilmeyenleri aşağı tabaka olarak görmüş olduğu düşünülebilir.

Karamanlıca edebiyatın en tanınmış siması Evangelidos Misailidis Temaşa-i Dünya Cefakâr-ı Cefakeş adlı romanında,

“Ve Anadolu lulara Karamanlı ismi tâ Sultan Murat Han-ı Gazi hazretlerinin asrından sehven İstanbul’un Karamanından dolayı kalmıştır, şöyle ki, Anadolu’dan İstanbul’a gelen taşçı ve duvarcı ve swacı ustaların ve amelerin cümlesi Büyük Karaman ve Küçük Karaman’da otururlar idi. [...] Ve o ustaların kâffesi Anadolu olduklarından vakit geçerek, Istanbul’lar kâffe-i Anadolu luları Karamanlı zanneylediler. Ve böylelikle bu isim kalmış ise de yanlıştır, asıl Karaman İstanbul’dadır” (Misailidis, 1986: 118).

Tüm bu farklı tanımlamalara bakıldığında belki de en çarpıcı tanımı Karamanlılar *“Gerçi Rum isek de Rumca bilmez Türkçe söyleriz”* serzenişi ile kendileri yapmışlardır (Balta, 2012: 117).

2.2. Karamanlıların Dili

Karamanlıları Rumca konuşan diğer Ortodoks Hristiyanlardan ayıran en önemli unsur, Karamanlıların Türkçe konuşmaları ve Türkçeyi Yunan alfabesiyle yazmaları idi. Karamanlılar Yunan dilini yalnız dini ibadetler ve ayinler için kullanıyorlar; halkın büyük bölümü bu dili anlamıyordu. Çoğu kez ayinlerin sonundaki dualar Türkçe yapılarak halkın duaya iştirak etmesi ve anlaması sağlanıyordu.

Karamanlıların konuştukları dil, Türkçeden başka bir dil değildir. Yunancada *“Καραμανλήδικα”* olarak tanımlanmaktadır ve doğru adı Karamanlı Türkçesidir. Mübadeleye kadar Anadolu’da kullanılan bu dil, mübadillerin yerleştikleri Yunanistan’da ikinci nesle kadar devam etmiş, daha sonra neredeyse tamamen kullanımdan kalkmış olup günümüzde Türk ve Yunan araştırmacılar tarafından izleri sürülmektedir.

Karamanlılar hakkında kesin olarak bilinebilen hususlardan biri konuştukları dili *Yavan Türkçe, Sade Türkçe ve Anadolu Lisani*

olarak adlandırmaları ile yazılı kaynaklarda birbirlerine *“Anadolulu karndaşlarımız”*, *“Anadolulu hemşehrilerimiz”* diye hitap ettikleri; kendilerini ise Anadolu Hristiyanı, Anadolu veya Anadolu Rumu olarak tanımladıklarıdır (İbar, 2010: 105).

Karamanlıların kullandıkları alfabe Yunan alfabesi Türkçenin ses yapısına uyarlanmıştır. b, c, ç, d, ğ, k, ş, ö, ü sesleri Yunan alfabesinde bulunmadığı için bu sesleri karşılamak üzere π, σ, ο, κ harflerine noktalar koyulmuştur. Yine Yunan alfabesinde mevcut olan ama Türkçe ‘de karşılığı olmayan δ, θ, ξ, ψ, ω gibi sesler Karamanlıca yazımında yer almaz. i ve ı seslerinin ayrımı için Yunan alfabesindeki ι ve η sesleri birleştirilerek kullanılmıştır. Karamanlılar Türkçeyi Rumca konuşan Hristiyanlar gibi değil, Kayseri ve Karaman ağızlarına göre telaffuz ediyorlardı. Yazılı kaynaklarda Türkçe seslerin özenle yazılması bunu doğrular (Eyice, 1962: 373). Dahası Osmanlı Türkçesine girmiş olan ε, ç seslerin de karşılığı Karamanlı alfabesindeki harflere alt noktalar ilavesi ile bulunmuştur.

Karamanlıca eserlerde bir standart yoktur. Döneme, bölgeye ve yazara göre farklı harf stilleri kullanılabilir. Karamanlıca eserlerin geniş halk kitleleri tarafından okunması yerine dinlenmesi maksadıyla yazılması Karamanlıcanın ilginç bir özelliğidir. Zira okur yazar oranı bir hayli düşüktü; halk muayyen zamanlarda kahvelerde, köy meydanlarında ve evlerde toplanarak okuma yazma bilenlerin okuduğu ve daha çok din konulu eserleri dinleyerek bir şeyler öğrenirdi.

Karamanlıca yazılarda ayrıca Türklerin yazı yazdığı diğer alfabelerde bulunmayan vurgu işaretleri sık sık kullanılmıştır. Bu vurgu işaretleri Yunancaya has bir özellik olup kelime içinde vurgu yapılacak heceyi göstermektedir. Yunan alfabesi ile yazan Karamanlı yazarlar da vurgu işaretlerinden faydalanmışlardır. İlginç olan bir taraf ise yazıyı yazana göre bu vurguların yerinin değişebilmesidir. Karamanlıcanın standart bir yazım kılavuzunun bulunmaması, yörelere göre telaffuz değişimleri ile matbaalarda yapılması muhtemel hatalar

bahse konu vurguların farklılığın sebepleri olabilir.

Alfabe temelli yazı, dinin etnik kimlikten sıyrılarak sınırların ötesine taşınmasına ve bir “dünya dini” haline gelmesine katkıda bulunan en önemli etken olmuştur. Sosyal antropolog Jack Goody alfabeye dayalı yazısı olan dinlerin dönüşümü kolaylaştırdığını savunur. Dinin kural ve yasaklarının alfabeye dayalı bir yazıyla kayıt edilmiş olması dine geçişi, sahiplenmeyi ve dini yaşatmayı kolaylaştırır ve mümkün kılar (Cankara, 2011: 46).

Osman Fikri Sertkaya “... *Türkler*, değiştirdikleri *din* gereğince *o dine uyan alfabe*yi kullanmışlardır. İşte *Tengriist Türklerin Köktürk, Budist Türklerin Uygur ve Brahmi, Maniheyist Türklerin Mani, Musevi Türklerin İbrani, Müslüman Türklerin Arap, Hristiyan Türklerin ise Latin, Ermeni, Kiril, Grek... vs. gibi yazıları* kullanmalarını, *bu değişen din faktörü ile açıklamak istiyoruz. Bu izah tarzı aynı zamanda Karamanlıların Türkleşmiş Rum olduğu görüşünün yanlışlığını da ispat etmektedir*” (Sertkaya, 2004: 2) demektedir. Bu bakışla, Karamanlıların dini Ortodoks Hristiyanlık olduğuna göre onlar da dinlerini korumak, kaynağından öğrenmek ve ibadetlerini kitaplarında gösterildiği gibi yapmak için Yunan alfabesini kullanmışlardır. Zira Hz. İsa'nın Aramice konuştuğu düşünülmesine rağmen Hristiyanlığın kutsal kitabı İncil'in dilinin Grekçe (Yunanca) olduğu (Tanyu, 1988: 501) ve dünyaya yayılan İncil nüshalarının Yunancadan tercüme edildiği bilinmektedir. Evangelia Balta bu durumu şu olayla örnekler:

“*Sir Edwin Pears 1905 yılında İznik civarında bir köyde Rum Ortodoks kilisesinin bir ayinine katılır. Tüm ayin Yunanca yapılır. Daha sonra cemaat yağmur duası için dışarı çıkar ve papaz Türkçe olarak bir dua okur. Papaz Pears'e cemaatin Yunanca bilmediği için Türkçe dua yaptığını izah eder*” (Balta, 2012: 118).

Karamanlılar Yunan alfabesini kitaplarda, gazete ve dergilerde, bülten ve broşürlerde, yani günlük hayatta yazının var olduğu her alanda kullanmışlardı. Bunun yanı sıra

kilise, okul, hamam, ev, çeşme gibi her tür binaların kitabelerinde, hatta mezar taşları gibi taşınmaz kültür varlıklarında dahi Yunan harfleriyle Türkçe eserler bırakmışlardır.

2.3. Karamanlıların Kökeni

Karamanlıların kökeni hakkında iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Birinci grup araştırmacılar Karamanlıların Yunan (Helen) asıllı olduğunu iddia ederler ve yaşadıkları yerlerin, Rumca konuşan Ortodokslardan uzak kalması sebebiyle Türkçe konuşmaya mecbur kaldıklarını söylerler. İletişim ve ulaşımın zorluğu ile o devirdeki toplulukların kapalı yaşamları sebebiyle etkileşim çok azdı; bu sebeple zaruret hali dışında diğer Ortodoks cemaatlerle irtibat kurmadıkları için ana dillerini unutmuş olmalı idiler. İkinci grup araştırmacılar ise Karamanlıların Anadolu'ya Selçuklu Devleti kurulmadan önce gelen Türk boylarından olduklarını, o dönemde Anadolu'ya hâkim olan Bizans Devletinin ordusuna paralı asker katıldıklarını, Türkçe konuşmaya devam ettiklerini ama dinlerini değiştirdiklerini düşünürler (Balta, 2012: 104). Balta'ya göre etnik kökene bakmadan, din eksenli değerlendirme yapıldığında Osmanlı Devleti sınırları içinde 19. yüzyılda Orta Anadolu Hristiyan Ortodoks ahalinin çoğunluğunun Türkçe konuştuğu söylenebilir. Balta, Kayseri, Nevşehir, Niğde üçgenindeki 32 köyde Rumca, 49 köyde Türkçe konuşan Ortodoksların yaşadığını dile getirerek, Türkçe konuşan bu Ortodoks cemaat mensuplarının Müslüman komşularından farklı olmadığını ifade etmektedir (Balta, 2012: 125). Anadolu'da sadece Türkçe konuşan, sadece Rumca konuşan ve ayrıca Müslüman Türklerle karışık biçimde yaşayan Ortodoks Hristiyan köylerinin olduğu da bilinmektedir. Şehirler daha karmaşık idi ve homojen bir dağılım yoktu. Kısacası Karamanlılar her yerden tamamen izole olarak da yaşamıyorlardı ve hem devlet hem de komşu köy ve kasabalardaki diğer topluluklarla bağlantılı idiler.

Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluşundan itibaren hakimiyet tesis ettiği bölgelerdeki gayrimüslimlere yönelik din değiştirme konusunda herhangi bir zorlamada

bulunmadığı, bu insanların bağlı oldukları dinlerin gereklerini baskı altında olmadan yaşamış oldukları bilinmektedir. Zaten gayrimüslim nüfus Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine kadar din ve dillerini muhafaza etmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu çok uluslu bir devlet olmasına rağmen din temelini esas aldığı için halk etnisite ve konuşulan dil ayrımları yerine millet sistemi içinde Müslümanlar ve gayrimüslimler diye iki grup olarak ikiye ayrılıyordu. Müslümanlar Türkler, Araplar, Kürtler, Boşnaklar, Arnavutlar, Çerkezler gibi İslam'a mensup toplulukları kapsıyordu. Osmanlı Türkleri kendilerini her şeyden önce Müslüman olarak nitelendirmişler, Türklük kimliğini İslamlık içinde eritmişlerdir. Hatta Türk kelimesi önceleri hiç kullanılmazken batıda Müslümanlıkla eşanlamlı olarak tutulmuştur (Lewis, 1993: 13).⁴

Zımmî⁵ denilen gayrimüslimler ise etnik kökenine bakılmaksızın Osmanlı Devleti'ne tabi ve Müslümanların haricindeki tüm toplulukları kapsıyordu. Millet sistemi içindeki Ortodoks Hristiyanlar yalnızca Anadolu'dakileri değil, Balkanlarda ve şimdiki Moldova ve Romanya'da yaşayan Gagavuz Türkleri ile aynı mezhepten Sırp, Bulgar, Arnavut, Arap ve Romenleri de içine alıyordu (Anzerlioğlu, 2009: 134). Karamanlılar da Ortodoks Hristiyan unsurlar olarak Rum milletine ait unsurlar olarak

görülmekteydiler. Esasen Osmanlı Devleti sınırları içinde din ve dilin serbest kullanımı ve herhangi bir zorlamaya tabi tutulmaması çok çeşitli etnik grupların ve azınlıklar tarafından konuşulan dillerin 20. yüzyılın başında yapılan zorunlu mübadeleye kadar yaşamasına izin vermiştir.

Türk Ortodoks Patriği unvanını alan ve Akdağmadeni doğumlu bir Karamanlı olan Papa Eftim⁶ ise, Karamanlıların Türklerin Oğuz Boyundan geldiklerini ifade etmektedir (Cihangir, 1997: viii).

2.4. Karamanlıların Dini

Karamanlılar Hristiyan Ortodoks dinine mensuptular. Dolayısıyla din ile alakalı hususlarda İstanbul'da Fener Ortodoks Patrikhanesine tâbi idiler. Toplumsal bilinç açısından din, kimliğin tanımında en büyük etkendi. Devlet yönetimi onları zaten gayrimüslim grubunda değerlendiriyordu.

Karamanlılar günlük hayatın yanı sıra dini ayinlerde de Türkçe'nin kullanılmasında hem ısrarcıydılar hem de Fener Patrikhanesi'nden kendilerine gönderilecek din adamlarının Türkçe bilmesini ve ayinleri Türkçe yapmasında ısrar edecek kadar güçlü bir konumdaydılar (Anzerlioğlu, 2009: 211).

1839 tarihli Gülhane (Tanzimat) Fermanı ile Osmanlı Devleti sınırları içinde serbestçe faaliyete başlayan Protestan misyonerlerin

⁴ Osmanlı Türkü için, bütün ilk İslam anayurtlarını kapsayan imparatorluk, İslamiyetin ta kendisi idi. Osmanlı vakayinamelerinde imparatorluğun toprakları "memalik-i İslam", hükümdar "İslam Padişahı", orduları "asakir-i İslam", dini başkanı "Şeyhülislam" olarak adlandırılırdı; onun halkı kendini her şeyden önce Müslüman sayardı (Lewis, 1993, s. 13).

⁵ Zımmî: İslâm ülkelerinde yaşayan gayrimüslim tebaa için kullanılan bir terim. Günümüz ulus-devlet anlayışında devletin insan unsurunu tanımlamak amacıyla yapılan vatandaş-yabancı şeklinde ikili ayırım yerine İslâm hukuk geleneğinde inanç esasına dayanan Müslüman-gayrimüslim ayrımı benimsenmiştir. İslâm devletiyle yaptıkları zimmet antlaşmasına dayanarak İslâm ülkesinde (dârüliislâm) vatandaş olarak yaşayan zimmiler, İslâm egemenliğini tanıyıp cizye ödemelerine karşılık devletten, dolayısıyla Müslüman toplumdan kendilerini ve haklarını koruma güvencesi (zimmet) almışlardır (Yaman, 2013).

⁶ Papa Eftim Milli Mücadele'ye Türk tarafını sonuna kadar destekleyerek katkıda bulunmuş, kendi cemaati ile birlikte diğer gayrimüslimlerin işgalci Yunan ordusuna karşı savaşmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu yolda, Yunan işgalini destekleyen Fener Rum Patrikhanesi ile ters düşmüş ve afroz edilmiştir. Papa Eftim, 23 Nisan 1920 'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına katılarak dua edenler arasında bulunmuştur. Türkiye Cumhuriyet kurulduktan sonra Türk Ortodoks Patrikhanesini kurmuş ve ilk patriği olmuştur. Papa Eftim "*Ben Türk dostu Eftim değil, Türk oğlu Türk Eftim'im. Ben, her zaman, her yerde Türk olduğumu beyan ettim. Bir yabancı, Türk dostu olabilir. Fakat benim gibi, halis bir Türk vatandaşının, yabancı bir Türk dostu gibi gösterilmesi, O'nun milliyetinden şüphe edilmesine delalet eder ki, bundan incinmemek, üzülmemek imkânsızdır. Bana Türk demeyip, Türk dostu diyenleri hiçbir surette affedemem*" diyerek kimliğini açık bir şekilde ifade etmiştir (Ercan, 1967, s. 418).

faaliyetleri Ortodoks Hristiyanların eğitiminden sorumlu tek makam olan Patrikhaneyi rahatsız ediyordu. Kentlerde yaşayan insanların kilise merkezli eğitime karşı çıkararak batı tarzı bir eğitim sistemini savunması Patrikhaneyi zora sokan bir başka gelişmedir. Patrikhane bu gelişmeler üzerine din değişimini önlemek ve cemaatlerinin dinlerine sahip çıkmalarını sağlamak için başka kurumlarla da zorunlu olarak ilişkisini geliştirecektir (Anzerlioğlu, 2009).

Avrupa'ya okumaya giden, ticaret, çalışmak, seyahat gibi nedenlerle belki de ilk kez yaşadıkları topraklardan çıkan Müslüman ve gayrimüslim vatandaşların döndüklerinde milliyetçilik akımlarına kapılmaları doğaldı. Tüm bu tarihi, sosyopolitik ve ekonomik olaylar ile sonuçlarının ayrıntılarına girmeden kısaca Osmanlı Devleti'nde yaşayan farklı etnik grupların 18. yüzyıl içinde yeni fikirlerden ve akımlardan etkilendiğini söylemek mümkündür. Nihayetinde millet kelimesi Osmanlı Devleti'ndeki anlamını yitirerek etnik kökeni ifade eden ulus kelimesi ile eşanlamlı olmuştur.

Bir örnek olarak Karamanlılar önceleri yalnız kendi aralarında evlenirken 1800'lerin ikinci yarısından sonra Yunanca konuşan Rumlarla da evlenmeye başladılar. Bu da onların Rumlaşmasına yardım etti (Yüce, 2010: 158). Cami Baykurt bu vakıyı şu şekilde anlatır:

"...İzmir'de bazı aileler görmüştüm ki, büyükbaba ve büyükana Yunanca bir söz bilmediği için torunları ile konuşamıyorlardı. Bir Hristiyan Türk ailesi içine Yunanlı veya adalı bir gelin veya bir damadın girmiş olması bu inanılmayacak hale sebep oluyordu. ... Hristiyan Türklerden zengin olanlar Yunanlılarla evlenmek ve evlatlarını Yunan mürebbiyelerine tevdi etmek suretiyle helenleşiyorlardı. Bir kere bu yola girdikten sonra eski milli aile isimlerin değiştirmek ve onları da helenleştirmek ihtiyacı gayet tabii bir keyfiyetti. Mesela, Yağcıoğulları: Ladopoulos, çakıroğulları: galanakis, Boyacıoğulları: Vafiyadis, Çınaroğulları: Palatanidis oluyorlardı. Aslanidis gibi yarım Yunancaya çevrilmiş olanları da vardı." (Baykurt, 1932: 23-24). Ayşe Özil, Ayvalık'ta

Yunanistan bağımsızlık savaşına katılmış siyasi olarak aktif pek çok Rum olduğunu dile getirir (Özil, 2016: 37).

Karamanlıcanın öncelikle din konulu eserlerde kullanılmış olduğundan bahsedilmiştir. Misyonerlik faaliyetleri, ulusçuluk akımları ile Yunanistan'ın aktif olarak uyguladığı Helenizm propagandasının farkında olan Karamanlı aydınlar, yayınladıkları kitap, dergi ve gazetelerde Karamanlıları uyarmaya başlamış, kendilerinin aynı dine mensup olsalar da Yunan milletinden ayrı olduğunu, vatanlarının Anadolu olduğunu her fırsatta vurgulamışlardır. Bu eserlerde "*vatandaşlar*", "*Anadolulu vatandaşlar*" kelimeleri özellikle zikredilmekte, "*vatanımız Anadolu*" denilerek Yunanistan Devleti ile bir ilişkinin olmadığı ifade edilerek yanlış anlamaların önüne geçilmeye çalışılmaktadır (Balta, 1990: 83). Dolayısıyla Karamanlılar için vatan Anadolu idi ve kendilerini Yunanistan'dan ve Yunanlı olmaktan uzak tutmaya çalışıyorlardı.

Burada Yunan Devleti kurulduktan sonra Osmanlı İmparatorluğu içindeki ve dışındaki Rumların nasıl etkilendiği akla gelebilir. Milliyetçilik akımlarına kapılan Yunanca konuşan Rumlardan özellikle Anadolu'nun batısında yaşayanların Helenizm ideali ile Yunanistan'a yardım ve destek sağladıkları doğru olabilir ancak Rumların varlıklı olanlarının kayıtsız şartsız Yunanistan'a destek olduklarını söylemek zordur. Ayşe Özil'e göre bu yeni ve küçük devletten Osmanlı topraklarının gelişen bölgelerine göçler olmuştur (Özil, 2016: 35). Çünkü Yunan Devleti küçük, hırslı ve yoksuldu. Vatandaşların askerlik yapmak, vergi vermek gibi yükümlülükleri varken Osmanlı Devleti'nde özellikle Islahat Fermanı sayesinde daha rahat bir yaşam hakkı bulunuyordu. Buradan yola çıkarak Karamanlıların, dilini hiç bilmedikleri ve tamamen yabancı oldukları bir devletle ilişkilendirilmemeye çalışmalarını anlamının mümkün olduğu söylenebilir.

2.5. Karamanlıların Kültürü

Öncelikle Karamanlıların geniş bir coğrafyada dağınık bir biçimde yaşamış olmaları sebebiyle homojen bir kültüre sahip

olmadıkları söylenmelidir. Şehirde yaşayan ile ücra bir köyde oturan; Gemlik'te yaşayan ile Konya'da yaşamış olan toplumların farklı gelenek ve hayat tarzları olması doğaldır.

Karamanlıların Rumca konuşan Ortodokslardan ziyade Müslüman komşularına benzediklerinden bahsedilmektedir. Charles Texier Ürgüplü Ortodoksların Türkçe konuştuklarını, erkek ve kadınların diğer köylüler (Müslümanlar) gibi giyindiklerini, Kayseri'deki (İncesu) kadınların başlarına gümüş paralarla süslenmiş başörtüsü bağladıklarını, ayaklarına da gümüş halhal taktıklarını yazmıştır. Halkın sanata önem vermediği, bu sebeple batılı Rumların bu bölgedeki Rumları küçümsediği de belirtilmiştir (Orakçı, 2020: 21). Anzerlioğlu, erkeklerin gömlek, şalvar, yelek, çarık, fes giyip kuşak sararken kadınlar topuklara kadar uzanan gömlek, entari, fistan, üç etek, yelek, şalvar ve nalın giydiğini yazmıştır (Anzerlioğlu, 2009: 190-191). Konya'nın Sille bölgesine özel bir çalışma yapmış olan Barış Sarıköse de tereke kayıtlarına istinaden erkek kıyafetlerinin fes, peştamal, gömleklik, kırmızı pabuç, çember, şalvar, kısa entari, mes papuç, alaca entari, entari, Halep işi entari, altın boğazlık; kadın kıyafetlerinin entari, şal kuşak, çuha cebe, şitari entari, şalvar, etek giydiklerini belirtmektedir (Sarıköse, 2008: 392-393).

Karamanlıların yemekleri de Türk yemekleri ile aynıdır. Manti, pastırma, sucuk, bulgur pilavı, köfte, un aşısı, içli köfte, mercimekli köfte, çiğ köfte, tarhana, mercimek çorbası, yufka ekmeği, tandır ekmeği, kuru fasulye ve soğan, yoğurt, ayran, kadayıf, baklava, sarı burma bilinen yemeklerdendi (Anzerlioğlu, 2009: 191-193).

Söylenen türküler de ortaklığı: "Çanakale Türküsü", "Konyalı", "Gesi Bağları", "Yalabık Çoban" çok bilinen ve hâlâ bugünkü Yunanistan'da söylenen türkülerdendir (Anzerlioğlu, 2009: 194).

Atasözleri ve kalıplaşmış ifadeler ise hemen hemen aynıdır:

"Ağlamayana davul zurna az, ağlayana sivri sinek saz", "Köprüden keçene kadar şeytanla arkadaş ol", "Kanarına bak bezini al, anasını

bak kızını al", "Ak akçe kara gün içündür", "Çingene sucuk virmişler, bu yamık demiş", "Dinsizin hakkından imansız gelir", "Tekkeyi bekleyen çorbayı içer", "Sev seni seven, yerde yoksan olsa; sevme seni sevmeyeni Mısır'da padişah olsa" bunlara örnek olarak verilebilir (Önder, 2018: 22).

Karamanlıların Hristiyan olmalarına rağmen çocuklarına Türkçe kökenli isimler vermiş olmaları dikkat çekicidir. İslam dinine mensup olmadıkları için Müslüman isimleri almamaları normaldi. Aynı bölgelerde yaşayan ve yine aynı dine mensup Ermeni ve Rumlar kendi dillerinden isimleri serbestçe kullanabiliyorlardı. Anastasias Yordanoğlu, İstanbul'un Yeniköy semtinde (*Neapolis*) bir okulun 1920 yılına ait kayıtlı öğrencilerin adlarını aşağıdaki şekilde listelemiştir:

Kız İsimleri: Azize, Altun, Aydoğdu, Ağalı, Güllü, Gülistan, Gülana, Yazgülü, Gümüş, Devlet, Döndü, Eyine, Elmas, Zeytin, Kıymet, Zamret, Zümrüt, Sümbül, Tamama, Keklik, Kızlarbeyi, Mayısgülü, Melek, Meryem, Müskü, Bal, Benli, Bulut, Bülbül, Nazlı, Şeker, Sultan, Çiçek, Frangu, Frangula, Fransa, Hatun, Haspula, Sinoda, Samatyani, Potira, Simevti, Hrisomalos.

Erkek İsimleri: Ayan, Ayvaz, Ercüment, Arslan, Garip, Yağmur, Gürbe, (erken?), Devlet, Evren, Eğlence, Eynepek, Sümbül, Kaplan, Kalender, Karagöz, Minnet, Muteber, Bayram, Minyas, Murad, Salman, Şahin, Sefer, Tozak, Durmuş, Teberik, Turfanda (Iordanoglou, 1978). Yordanoğlu Karamanlıların uzun süre Türk etkisi kaldıkları için Türkçe isimleri almak zorunda kaldıklarını söylemiş olsa da bu doğru değildir. Zira yukarıda bahsedildiği gibi diğer din mensupları hem kendi dillerini konuşabilmişler hem de isim koymada serbestçe davranmışlardır. Nitekim Halit Ogan Şer'iye Sicillerinde yapmış olduğu araştırmanın sonucunda "... diğer taraftan yine bu belgelere göre *Zimmî kelimesiyle vasıflandırılan ve Müslüman Türk topluluğu içinde yaşamaya devam eden Yahudi, Ermeni ve Rum gibi Müslüman olmayan zümrenin de - ihtida edenler hariç- bu çeşit Türkçe adları kullanmış olması ciddi dikkat çekicidir*" diyerek Şer'iye sicillerinde geçen Türkçe

isimlerden örnekler vermektedir (Ongan, 1956: 92).

Cami Baykurt, Karamanlıların aile, hayat tarzları ile geçim yollarının her yönüyle Müslüman Türklere benzediklerini, ailelerin ataerkil olduğunu söylemekte; hatta Alaşehirli Hristiyan bir Türk'ün at yetiştirme, cirit oyunu gibi eski geleneklere yaşatmaya devam ettiğini söylediğini belirtmektedir (Baykurt, 1932: 7).

Karamanlı Ortodoksların dil dışında Müslüman Türklere paylaştıkları pek çok ortak gelenekleri bulunmaktadır. Düğünler, oyunlar, yemekler, büyüğe saygı, aile ilişkileri, yardımlaşma, misafirperverlik, türküler, maniler, yaşanan mekanlar, özel günlerde giydikleri kıyafetleri, geçmişteki kadar olmasa da bugün taşıdıkları soy isimlerindeki öz Türkçe isimler Karamanlı Ortodoksların sahip oldukları sosyokültürel yapının Müslüman Türklere çok farklı olmadığını gösterir niteliktedir (Anzerlioğlu, 2009: 199).

Türklerde olduğu gibi Karamanlılar da nişan adeti vardı ve evlenmeden önce belirli bir süre nişanlı kalılabiliyordu. Boşanma ve nafaka hususları da benzer biçimdeydi. Konya'nın Sille bölgesi hakkında çalışmış olan Barış Sarıköse, nişan, nikah, boşanma ve nafaka hususlarında tezinde Konya Şer'ine Sicillerine istinaden,

“29 Safer 1119/02 Haziran 1707'de Sille'den Murat v. Döğenci, köyden Aslane binti Vasil huzurunda, adı geçen kadını üç ay önce boşadığını ve istediği ile evlenebileceğini mahkemede beyan etmiştir” gibi örnekler verir (Sarıköse, 2008: 387).

Sarıköse'ye göre çok eşlilik yok denecek kadar azdır. İkinci eşle evlilik ilk eşin vefatından sonra yapılmaktadır. Çocuk sayısının bir ile sekiz arasında değiştiği, ortalama üç olduğu yine Sarıköse'nin Şer'ine kayıtlarındaki çıkarımlarından anlaşılmaktadır (Sarıköse, 2008: 389).

Karamanlı düğünlerinde kırmızı rengin hem bayrak hem gelinlik sembolü olması, düğün evine bayrak asılması, neslin erkek çocuklarla devam edeceği inancı, evliliğin sağlam olması yapılan özel dua ve

merasimler, evlenen çifti yaşlı bir kadının beklemesi ile çarşaf adeti Müslüman Türklere arasında da yaşatıldığı bilinen törelerdendir.

Özellikle köylerde geniş aile olarak yaşandığı için Karamanlılarda gelin kocasıyla beraber kayınvalidesinin evinde yaşar, ev işleriyle beraber tarlada çalışır, hayvanlara bakar ve büyüklere hizmet ederdi. Anzerlioğlu gelinin aile büyüklerine duyması gereken saygı ve yapması gereken görevleri, Sultan Aslanoğlu ile yaptığı mülakatta şöyle tespit etmiştir:

“Gelin oldunmuydu, kaynanaya, kaynataya, eltiye söylemezdik. Var mı sizin orda? Zabanan kaktıkmıydı elimize bir desti alırdık peşgiri omuzumuza atardık, ellerine su dökerdik, o elini yurdu, öteki elini yurdu. Elti elti elini öperdi. Çocuk varsa onun da yüzünü öpüyordun. Her vahut bunu yaparlardı. Şimdi burda büyüğün elini bile öpmüyorlar. Benim beş gelinim var. Beşi de el öper. Yerli öpmüyor. Köyü bozdular... Ayakkabıları çihardırdık. Bir misafir geldimiydi, gidecek vahut, yatacak vahut ayaklarını yurduk. Siz yunmusunuz? Öyleydi adet. Kaynata, kaynana döşeğe girmeyincik gelin girmeyeceğiydi döşeğe... Ölen kızım güccüğüdü, yeni yürüyordu... Şora babımın evi... çocuğu aldık geliyoh. Babam arkasında ben önündeyim. Gel yavrum gel dedim. Kaynanam da şorda soruduyor. Utanmıyon mu babanın yanında yavrum demeye dedi. Sevemiyodım çocuğu...” (Anzerlioğlu, 2009: 188).

Müslümanlarla iç içe yaşayan Karamanlılar birçok İslami terimi de sözlü ve yazılı dillerinde kullanmışlardır. Hak Taala, helal, haram, Allah, cennet, cehennem, cünüp, huri, namaz, ibadet, iman, itikat, kadir, kafir, kurban, mucize, peygamber, secde, şehit, şeriat, vacip, zikir bunlara birkaç örnek olarak verilebilir (Kâhya, 2012: 49-56).

“Darıltılar Hak Taalle'yi “,

“Şifatından şeriatım çıkmış olsun, gözlerim doğruluk görsün”,

“Kibirlikleri ve haram yeyicilikleri için istemeyorlar Hristoz'un imanını kabul itmeye”,

“Onun mekânına kurban ettim, şükür ve tehlil kurbanı”,

“Zira nasıl ki melaiklerin on zümresinden bir zümresi şeytan oldular” (Kâhya, 2012: 50-55).

Son olarak, bugün Anadolu’da bir çeşit halk doktorluğu olarak bilinen Ocaklı kavramı da ⁷ Karamanlı gelenekleri arasında yaşatılmış idi. (Anzerlioğlu, 2009: 191).

3. Sonuç ve Değerlendirme

Dil milleti millet yapan en önemli unsurdur. Edebiyat da milletin kültürel varlık inşası ve geleceğe aktarılması için dilin ince ince işlenmesiyle meydana gelen eseridir. Karamanlıların kültür ve edebiyatı üzerindeki çalışmalar 1950’li yıllardan itibaren öncelikle Yunanistan’da başlamıştır. Türk araştırmacılar bu konuya uzun süre ilgi duymamış, Yunanistan’da Yunan dili ile basılan bazı eserlerin Türkçeye aktarılması ile Karamanlıcaya ilgi yavaş yavaş artmaya başlamıştır. Zaten Karamanlıca edebiyatı Anadolu’da, 1923 tarihli Türkiye ile Yunanistan arasındaki Mübadele Protokolünün uygulanıp Karamanlıların muhtemelen büyük kısmını Türkçe konuşmalarına ama Hristiyan olmalarına rağmen Yunanistan’a gönderilmesi ile sona ermiştir. Mübadil Karamanlılar 1930’lara kadar çeşitli dergi ve gazeteler aracılığı ile seslerini duyurmaya çalışmış ve uzun süre uyum sorunu yaşamış olsalar da özellikle II. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan Yunanistan iç savaşı ile Yunan Devletinin asimilasyon politikaları neticesinde 1940’lı yıllardan sonra Karamanlıca eserlerin sonunun geldiği söylenebilir.

Türk araştırmacıların Yunancayı bilmemesi ve Karamanlıca’yı tanımaması bu kültür mirasına zamanında sahip çıkamamanın bir nedeni olabilir. Ayrıca üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinin müfredatlarında Karamanlıcaya yer verilmemiş, hatta Tarih bölümlerinde dahi Anadolu’nun bu eski topluluğundan bahsedilmemiş olması Karamanlıların ve dillerinin tanınmamasının diğer bir sebebidir. Neticede yazılı eserlerin büyük

kısmı kaybolmuş, Karamanlılara ait taşınmaz kültür varlıkları (okul ve ev kitabeleri, hamam, çeşme, kilise, mezar taşları) harap olmuştur.

Türk araştırmacılar tarafından Türkçe olarak Karamanlılar üzerine yazılan kitapların sayısı da çok azdır. Araştırmacıların bir kısmı farklı disiplinlerden yetişmiş olup Karamanlıcaya formel bir eğitim almak yerine sonradan doğan bir ilgi ile eğilmişlerdir. Gazanfer İbar tarafından hazırlanan ve 2010 yılında basılan “Anadolulu Hemşehrilerimiz” buna bir örnektir. İbar, Karamanlılar konusunda sadece kişisel merakı sebebiyle çalışma yapmış olup Karamanlıca eserleri okumayı dahi okulda gördüğü matematik ve fizik derslerindeki Yunanca harfler sayesinde öğrendiğini ifade etmektedir (İbar, 2010: vii).

Ne olursa olsun Karamanlılar Anadolu’nun eşsiz tarih ve kültür birikiminin bir parçası idiler ve yüzlerce yıl bu topraklarda yaşadılar. Bugün nasıl binlerce yıl önce kaybolup gitmiş, adları dahi unutulmuş medeniyetlerin izleri, dinine, diline, yaşayış tarzına bakılmadan sürülmeye çalışılıyor ve küçük veya büyük bulunan her eser kültürel miras özenle muhafaza altına alınıyorsa, aynı hassasiyetin Karamanlı kültürünün tekrar keşfedilip kayıt edilmesi için gösterilmesinde fayda olacaktır.

Kaynakça

- Acar, V. (2017, Temmuz). “Türk Halk Hekimliğindeki Ocak Çeşitleri”. *Lokman Hekim Dergisi*: 54-72.
- Alagöz, C. E. (2022). “Ankara’da Ele Geçen Karamanlıca (Grek Harfli Türkçe) Bir Okul Kitâbesi”. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*: 27-35.
- Anzerlioğlu, Y. (2009). *Karamanlı Ortodoks Türkler*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Balta, E. (1990). “Anadolulu Türkofon Hristiyanların Ulusal Bilinçlerini Araştırmaya Yarayan Kaynak Olarak

⁷ Türk halk hekimliğinde “Ocaklı” temel kurumdur. Ocak kelimesi, “dedelerden beri belirli bir hastalığı tedavi ettiğine inanılan aile” ve “bir önceki kuşaktan el verme suretiyle aktarılan bilgileri kullanarak bir hastalığı ve şikâyeti tedavi eden aile” anlamına gelir. Ocaklılar genellikle hastalarından para veya başka bir menfaat temin etmezler ve ocaklıların çoğunluğu kadındır. Ocaklı olma nesilden nesile geçen bir yetenektir. Nefes verme, el verme gibi yollarla çocuğa, yeğene veya toruna geçerek sürdürülür (Acar, 2017, s. 55).

- Karamanlıca Kitapların Önsözleri". *Tarih ve Toplum*: 19.
- Balta, E. (1990, Şubat). "Karamanlıca Kitapların Önsözleri". *Tarih ve Toplum* (74): 82-84.
- Balta, E. (2012). Gerçi Rum İsek de, Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Balta, E. (2015). Nüfus Mübadelesi. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın San. A.Ş.
- Balta, E. (2019). Karamanlı Yazınsal Mirasının Ocaklarında Madencilik. İstanbul: Yapı Kredi Yayıncılık.
- Baykurt, C. (1932). Osmanlı Ülkesinde Hristiyan Türkler. İstanbul: Sanayi Nefise Matbaası.
- Benlisoy, F., & Benlisoy, S. (2010). "Karamanlılar", "Anadolu ahalisi" ve "aşağı tabakalar": Türkdilli Anadolu Ortodokslarında kimlik algısı. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar* (11): 7-22.
- Benlisoy, F., & Benlisoy, S. (2010). "Türkdilli Anadolu Ortodokslarında Kimlik Algısı". *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*: 7-22.
- Cankara, M. (2011). İmparatorluk ve Roman: Ermeni Harfli Türkçe Romanları Osmanlı/Türk Edebiyat Tarih yazımında Konumlandırılmak. (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*). Ankara.
- Cihangir, E. (1997). Papa Eftim'in Muhtıraları ve Türk Ortodoks Patrikhanesi. İstanbul: Turan Yayıncılık.
- Ercan, H. Y. (1967). "Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5(8): 411-439.
- Eyice, S. (1962, Nisan). Karamanlidika, Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs, I, 1584-1850, (=Karamanlidika, Yunan Harfleri ile Türk Dilinde Basılmış Kitapların Analitik Bibliyografyası, (1584-1850), *Bellekten*, 26(24): 369-374.
- Grigoriadis, İ. (2014). Kutsal Sentez: Yunan ve Türk Milliyetçiliğine Dini Aşlamak. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Iordanoglou, A. (1978). A Karamanlidic Funerary Inscription (1841) in Nicaea (İzmit) Museum: 185-191.
- İbar, G. (2010). Anadolu Hemşehrilerimiz: Karamanlılar ve Yunan Harfli Türkçe. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kahya, H. (2012). "Karamanlıca Eserlerde İslam İnancıyla İlgili Terimler. *Türkiyat Mecmuası*", 22: 39-62.
- Karamanlıca Arşiv Çalışmaları. (2019). *Karamanlı Rum Rahmetli Hacı Ana Kadıncı II / H Karamevliou Ρωμά Συγχωρεμένη Χατζίνα Καντίκω II*. <https://www.youtube.com/watch?v=7dHdqFAOPTc> adresinden alındı
- Lewis, B. (1993). Modern Türkiye'nin Doğuşu. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Misailidis, E. (1986). Temaşa-i Dünya ve Cefakâ-u Cefakeş. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Ongan, H. (1956, Ekim). "Şer'iye Sicillerinde Geçen Türkçe Kişi Adları". *Türk Etnoğrafya Dergisi* (1): 92-94.
- Orakçı, M. (2020). Karamanlıca Kaynakların Işığında Türkçe Konuşan Ortodokslar ve Türk Yunan İlişkileri. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık A.Ş.
- Önder, S. Y. (2018). "Selanik'teki Kütahyalı Mübadil Derlemelerinde Son Osmanlı Tarihi ve Karamanlı Kültürü". *LOJİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 5-27.
- Özil, A. (2016). Anadolu Rumları: Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde Millet Sistemini Yeniden Düşünmek. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Sarıköse, B. (2008). Osmanlı Döneminde Sille. *Doktora Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı.

- Sertkaya, O. F. (2004). "Grek Harfleriyle Yazılmış Anadolu Karamanlı Ağzı Metinleri Üzerine". *Journal of Turkish Studies*: 1-21.
- Şermet, S. K. (2017). "Hans Derschwamm'ın İstanbul ve Andolu'ya Seyahat Günlüğünde". *Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*: 62-71.
- Tanyu, H. (1988). Ahd-i Cedid. H. Tanyu içinde, *TDV İslam Ansiklopedisi* (s. 501-507). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahd-i-cedid> adresinden alındı
- Yaman, A. (2013). Zimmî. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Cilt 44, s. 438-440). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yüce, N. (2010). "Karamanlı Türkleri". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 42(42): 155-164.